

כבוד האדם תחילה - דברים לזכרו של השופט מנחם אלון

ד"ר יואב ספיר*

מאסר בשל החשש שעונש זה ידרדר את הנאשם לחברת עבריינים וקבע, שגם כאשר מדובר בעבירות חמורות יש לשקול תמיד את אופיו של הנאשם, סביבתו והסיכויים להחזירו למוטב.⁶ גם לאחר שהורשעו ונשלחו אל מאחורי סורג ובריה הקפיד אלון על שמירת כבוד האדם של האסירים. במקרה אחד, שבו פנה אסיר בסיוע אשתו בבקשה ששירות בתי הסוהר יאפשר לו להתייחד עמה, קבע אלון: "שלילת הזכות לקיום יחסי אישות אינה כלולה מאליה בשלילת החירות וחופש התנועה של מי שהושת עליו עונש מאסר; ועצם הזכות לקיום יחסי אישות סדירים המצויה בידי כל אדם מצויה גם בידי האסיר".⁷

השופט אלון תיאר בפסיקתו באריכות את תנאי המחיה הקשים במעצר ובמאסר, אשר יש בהם לדבריו משום "השפלת צלם האלוקים" שבאדם, וקבע שעליהם להוות שיקול נגד כליאת האדם במעצר או במאסר. לדבריו, יש לשאוף להטלת קנסות, אשר עשויים לשרת את מטרת הענישה טוב יותר מאשר מאסר שיפגע בסיכויי השיקום.⁸ ואם כך הדבר ביחס למי שהורשע בדיון, ודאי שכך ביחס למי שהוא "בחזקת כשרות וחף מפשע", ולכן יש לעשות מאמץ גדול למצוא חלופה פוגענית פחות למעצרו.⁹ דווקא בתקופה שבה נראה שהאצבע קלה מדי על הדק המעצר, ומספר המעצרים הולך וגדל משנה לשנה, ובעת בה קיים חשש שחקיקה חדשה תרחיק אותנו, בשם האחידות, מענישה אינדיבידואלית אל עבר ענישה מכנית ונוקשה, חשוב לזכור את מורשתו ההומנית של השופט אלון. באחד מפסקי הדין המפורסמים שכתב התקומם נגד השימוש השיפוטי בביטוי "הציבור הנאור". "מיהו ציבור זה?", כתב אלון, "מי זוכה להימנות עליו או שלא להימנות עליו? מה טיבו של נאור זה ומה משמעות נאורותו?".¹⁰ אם מידת הנאורות של חברה אכן נמדדת, כפי שנהוג לומר, ביחסה לחלשים שבקרב, אזי אין ספק כי פסיקת השופט מנחם אלון בקשר לזכויותיהם של עצירים, נאשמים ואסירים תרמה רבות להיותה של מדינת ישראל מדינה נאורה.

בחודש שעבר הלך לעולמו המשנה לנשיא בית המשפט העליון (בדימוס) פרופ' מנחם אלון. בימים שחלפו מאז לכתו נכתב עליו, בצדק רב, כי היה אחד מענקי המשפט הישראלי. בצדק הועלה על נס מפעלו האקדמי המפואר בתחום המשפט העברי - מפעל אשר שולב גם בפסיקתו העשירה והשביח אותה - ובצדק הודגשו עמדותיו בתחום היחסים שבין הרשות השופטת לרשויות אחרות ותרומתו למגוון הדעות בבית המשפט העליון. תחום אחר, מוכר פחות אך בוודאי לא חשוב פחות, שבו התבלט השופט אלון הוא ענייני מעצרים, ענישה וזכויות אסירים. בכל אלה הצטיין אלון בגישתו ההומנית, המכבדת אדם באשר הוא אדם. בסוגיית המעצרים טרם הרשעה הוביל אלון גישה ליברלית, ולפיה על השימוש במעצר להיות חריג. הוא ביסס גישה זו בין היתר על ערכי היהדות ועל המשקל הרב שיש לייחס על פיהם לזכות לחירות ולעיקרון שכל אדם הוא בחזקת חף מפשע עד שלא יורשע בדיון. השופט אלון קבע, כי העומס המוטל על בתי המשפט אינו יכול להצדיק עינוי דין ופגיעה בזכויות באמצעות מעצרים ארוכים,¹ והוא נאבק על עמדתו, לפעמים אל מול שופטים אחרים, ולפיה, חומרת העבירה כשלעצמה אינה מצדיקה מעצר, ואין לעצור אדם אם לא נשקפת ממנו סכנה לביטחון הציבור או אם לא קיים חשש ממשי לשיבוש הליכי המשפט.² חלק מקביעות אלה אומצו לימים על ידי המחוקק בחוק המעצרים.³ כאשר לענישה, אלון היה מחסידי ומפתחי גישת הענישה האינדיבידואלית, הגורסת כי יש להתאים את העונש לגופו של כל מקרה, ולכל נאשם לפי נסיבותיו המיוחדות. על פי גישה זו, בין יתר שיקולי הענישה יש לשקול את תיקון דרכיו של הנאשם ואת שיקומו, ולפעמים יגבר שיקול זה על השיקולים האחרים.⁴ באחת ההזדמנויות כתב השופט אלון, כי אין בית המשפט רשאי 'להקל' עם עצמו "ולהחמיר עם הנאשם, מתוך הסתמכות על הנימוק והחשש שמא הקלה במקרה מסוים, הראוי לכך, תשמש תקדים למקרים אחרים שאינם ראויים לכך".⁵ אלון הסתייג מעונשי

* הסניגור הציבורי הארצי. גרסה מוקדמת של רשימה זו פורסמה בעיתון "הארץ" ביום 11.2.2013, בשבוע שלאחר מותו של השופט אלון.

1 ראו, למשל, בשי"פ 3734/92 **מדינת ישראל נ' עזאמי**, פ"ד (מו"ס) 72, 77-78 (1992). לביטול הרשעה וזיכוי המערער בשל סחבת בניהול המשפט ולניתוח מקיף של המשפט העברי לגבי המונחים של הלנת-דין, החמצת-דין ועינוי-דין, ראו פסק דינו של השופט (כתוארו אז) אלון בע"פ 188/77 **ורטהיים נ' מדינת ישראל**, פ"ד (לב) 240-233, 225 (1978).

2 ראו, בין היתר, ב"ש 15/86 **מדינת ישראל נ' צור**, פ"ד (מ"נ) 706 (1986); ב"ש 691/82 **סורה נ' מדינת ישראל**, פ"ד (לו"ד) 10 (1982); ב"ש 183/80 **שרעבי נ' מדינת ישראל**, פ"ד (לד) 517 (1980).

3 סעיפים 13 ו-21 לחוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים), התשנ"ז-1996.

4 ראו, בין היתר, ע"פ 1399/91 **ליבוניץ נ' מדינת ישראל**, פ"ד (מז"נ) 177, 183-185 (1993); ע"פ 433/89 **אטיאס נ' מדינת ישראל**, פ"ד (מג"ד) 174-175 (1989).

5 פרשת **אטיאס**, הערה 4 לעיל, בעמ' 175.

6 ראו, למשל, ע"פ 344/81 **מדינת ישראל נ' סגל**, פ"ד (לה"ד) 313, 322-321, 325-324 (1981).

7 בג"ץ 114/86 **וייל נ' מדינת ישראל**, פ"ד (מא"נ) 477, 484 (1987).

8 פרשת **סגל**, הערה 6 לעיל, בעמ' 327-328. לעניין זה ראו גם איילת עוז, "הצפיפות בבתי הסוהר כשיקול בגזירת הדין", **הסניגור** 119-120, 4-6 (2007), והאסמכתאות המובאות שם.

9 פרשת **עזאמי**, הערה 1 לעיל, בעמ' 78-85. לעניין זה ראו גם יצחק ענבר, "תנאי המעצר כשיקול במתן החלטת המעצר", **משפט וממשל** ד, 729 (1998); רינת קיטאי-סנגור, **המעצר: שלילת החירות טרם הכרעת הדין**, (2011), 456-459, והאסמכתאות המובאות שם.

10 ע"א 506/88 **שפר נ' מדינת ישראל**, פ"ד (מח"נ) 87, 102 (1993).